

хлібопекарська оцінка — 3,6–4,1 бала, показник седиментації — 61–71 мл, що відповідає вимогам цінних пшениць.

Отже, оптимізація основних елементів інтенсивних технологій вирощування пшениці озимої, що передбачає застосування широкого спектра агрохімікатів, значно поліпшувала біохімічні параметри цієї культури, а також технічні та хлібопекарські якості продукції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Доспехов Б.А. Методика полевого опыта (с основами статистической обработки исследований) / Б.А. Доспехов. — М.: Агропромиздат, 1985. — 351 с.
2. Камінський В.Ф. Основи прикладного математичного аналізу в сільськогосподарських дослідженнях: Метод. рекомендації В.Ф. Камінський, Н.Г. Буслаєва. — К.: ВП «Едельвейс», 2011. — 28 с.
3. Коданев И.М. Агротехнические приемы повышения качества зерна / И.М. Коданев. — Горький: Волговят. книж. изд-во, 1981. — 48 с.
4. Коданев И.М. Повышение качества зерна / И.М. Коданев. — М.: Колос, 1976. — 303 с.
5. Созинов А.А. Изучение качества зерна озимой пшеницы и кукурузы / А.А. Созинов, Г.П. Жемела. — М.: Колос, 1983. — 270 с.
6. Порівняльна оцінка продуктивності та якості сортів пшениці озимої залежно від технології вирощування в умовах північного Лісостепу / Л.М. Кононюк, К.М. Олійник, Г.В. Давидюк, О.В. Дмитренко // Корми і кормовиробництво. — Вінниця, 2010. — Вип. 66. — С. 176–182.
7. Пшениця. Технічні умови: ДСТУ 3768:2010: [Чинний від 2010-03-31]. — К.: Держспоживч. стандарт України, 2010. — 25 с. (Національний стандарт України).
8. Дмитренко П.О. Дія мінеральних добрив залежно від строків і способів їх внесення на врожай сільськогосподарських культур / П.О. Дмитренко // Вісник. с.-г. науки. — 1962. — № 6. — С. 35–42.
9. Панкратьева И.А. Влияние длительного применения удобрений на качество белка и его фракционный состав в зерне озимой ржи // Доклады ТСХН, 1965. — Вып. 112.

УДК 338.439.63 : 006.015.5 : 634.1.076

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ЯКІСНОЮ ПРОДУКЦІЄЮ САДІВНИЦТВА

І.А. Сало

кандидат економічних наук

старший науковий співробітник відділу наукових досліджень з питань економіки, методології, інтелектуальної власності та маркетингу інновацій

Інститут садівництва НААН

Розглянуто сучасний стан забезпеченості населення плодами в розвинутих країнах світу та Україні. Визначено особливості та структуру формування вітчизняної спільної пропозиції плодів різними постачальниками.

Ключові слова: *ринок, екологічно безпечні плоди, попит, пропозиція, імпорт, державна підтримка.*

У розвинутих країнах світу все частіше піднімається питання щодо розширення споживання органічної продукції, зокрема плодів. У країнах ЄС ключовою ланкою в новітній стратегії ХХІ ст. щодо спільної аграрної політики стало органічне землеробство. Однак через значний відсоток населення з

надто низькою купівельною спроможністю та його незначну екологічну обізнаність стримується розвиток внутрішнього ринку цієї продукції. З підвищенням добробуту населення та загальної поінформованості попит на органічні продукти підвищується, наприклад, у Бразилії, Індії, Китаї, країнах

Південної Африки [2, с. 23]. З огляду на це, питання забезпечення населення України якісними плодами, без наявності залишків хімічних речовин, досить актуальне з позиції безпеки харчування і залишається відкритим через недостатній розвиток промислового садівництва.

Дослідженням проблем розвитку галузі садівництва, вітчизняного ринку плодів та ягід присвячені праці Л.О. Барабаш, О.Ю. Єрмакова, Л.А. Костюк, Т.А. Маркіної, В.А. Рульєва, Г.М. Сатіної, Л.П. Симиренко, Д.Ф. Чухна, О.М. Шестопаля, П.Г. Шитта, А.І. Шумейка, В.В. Юрчишина та інших вчених. Однак залишається недостатньо розкрите формування загальної пропозиції екологічно безпечних плодів в Україні різними постачальниками (усіма категоріями господарств, імпортерами) та рівень забезпечення ними населення. Саме цьому й присвячена стаття.

Особлива увага останнім часом зосереджується на споживанні плодів із мінімальним вмістом залишків хімічних речовин. У формуванні пропозиції на вітчизняному ринку плодів роль різних типів виробників надто неоднакові. Основне місце серед них протягом тривалого часу відводиться господарствам населення. У 2012 р. вони виробили 80,8%, або 1523 тис. т, плодів (табл. 1). З цього видно можливість забезпечувати власні потреби в плодах, а також отримувати при продажу додатковий дохід, що особливо актуально за низького платоспроможного попиту. До того ж, на думку багатьох споживачів, вирощені цією категорією господарств плоди найбільш екологічно безпечні. Через це вони часто користуються більшим попитом порівняно з імпортованими.

Органічне вирощування плодів з мінімальним негативним впливом на екологію досить поширене в розвинутих країнах світу. Воно викликає інтерес і у вітчизняних науковців та промислових товаровиробників плодової продукції. Однак потенціал вирощування плодів в Україні товаровиробники використовують лише на 20%. Виробництво плодів у сільськогосподарських підприємствах у 2012 р. зменшилося порівняно з 1990 р. в 3,7 раза до 361 тис. т. Це пояснюється тенденцією перевищення площ вибуття насаджень над закладанням молодих садів, а також наявністю значних площ під старими плодовими насадженнями (близько 25 тис. га).

Узагальнення тенденцій вітчизняного виробництва плодів свідчить про істотну залежність діяльності садівницьких підприємств від природних та економічних умов. Серед останніх виділяються основні проблемні позиції — необхідно залучати додаткові інвестиції на закладання й догляд за плодовими насадженнями та формувати маркетингові зв'язки для ефективної комерціалізації плодів у якомога коротший термін.

Пропозиція плодів, яку формують садівницькі підприємства впродовж останніх років, помітно розширюється у зв'язку з поступовим омолодженням садів. Це відбувається завдяки підтримці галузі садівництва державою, яка здійснюється шляхом розподілу коштів зі спецфонду: з 2000 р. до 2011 з 1%-го, а надалі з 1,5%-го збору відповідно до Закону України «Про збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства» від 09.04.1999 р. № 587-XIV. Ефект від використання коштів спецфонду щороку зростає. На 1 грн витрачених у 2010 р. коштів отримана виручка від реалізації плодів становила 5,46 грн, або в 18 разів більше, ніж у 2000 р. Проте згаданий закон втратив силу на 2013 р. через прийняття Закону України «Про Державний бюджет України на 2013 рік». Тепер кошти, які відраховуються збору до спеціального фонду, спрямовуються до загального фонду. Вважаємо, що отримати відшкодування товаровиробникам плодів з 1,5%-го збору буде значно важче через імовірність розподілу коштів іншим галузям сільського господарства.

Споживачі прагнуть купити плоди якомога дешевше і з найвищою якістю. У результаті між товаровиробниками виникає конкуренція за перевагу в ціні та якості і на перший план ставиться завдання зменшити витрати на виробництво та збут плодової продукції і при цьому поліпшити її якість. Товарна якість плодів залежить не лише від рівня витрат, а й від сортових ознак, метеорологічних умов, районів та умов вирощування, від відповідної попередньої підготовки — сортування за кількістю, величиною, упаковкою тощо. Товарна якість визначається за зовнішніми ознаками: розміром, забарвленням, формою, ступенем ушкодження хворобами, механічними приладами. На підставі цих ознак розроблено стандарти якості плодів, які повинні бути основою успішного продажу на вітчизняному ринку

Таблиця 1

Динаміка площ, урожайності, валового збору плодів у розрізі категорій господарств України

Роки	Усі категорії господарств	У тому числі			
		Сільськогосподарські підприємства	% до всіх категорій господарств	Господарства населення	% до всіх категорій господарств
<i>Площа плодоносних насаджень, тис. га</i>					
2000	358	239	66,8	119	33,2
2005	246	121	49,3	124	50,6
2010	203	72	35,2	132	64,8
2011	204	70	34,1	134	65,8
2012	204	68	33,5	135	66,5
<i>Урожайність, т/га</i>					
2000	3,8	1,1	28,6	9,3	243,9
2005	6,4	1,6	25,1	11,1	173,1
2010	8,0	3,9	48,7	10,2	127,8
2011	8,7	4,2	48,2	11,1	127,0
2012	9,3	5,3	57,1	11,3	121,6
<i>Валовий збір, тис. т</i>					
2000	1370	262	19,1	1108	80,9
2005	1580	196	12,4	1384	87,6
2010	1629	279	17,1	1350	82,9
2011	1777	292	16,5	1485	83,5
2012	1884	361	19,2	1523	80,8

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [<http://www.ukrstat.gov.ua/>].

та експорту, особливо після вступу України до СОТ.

На формування урожайності, якості, лежкості плодової продукції, окрім людського фактора, суттєво впливають погодні та кліматичні умови. Так, за оцінками фахівців, понад 60% ризиків, які впливають на продуктивність багаторічних насаджень, спричинені саме останніми, які тісно пов'язані з глобальним потеплінням. Так, в Україні втрати врожаю сільськогосподарських культур від несприятливих погодних умов, за окремими роками, можуть сягати 45–50, а при їх поєднанні — 70% і більше [4, с. 67]. За даними лабораторії фізіології рослин та мікробіології Інституту садівництва НААН, найчастіше втрачається врожай плодкових культур через заморозки та посуху.

У світі процес виробництва екологічної продукції нерівномірний. Так, 87,7% площ земель припадає на 10 країн-членів ЄС. Досвід європейських країн довів, що при виробництві органічної продукції вищі витрати виробництва і нижча врожайність.

Серед товаровиробників найбільш ефективно працюють малі та середні фермерські господарства, які мають площі земельних угідь по 30–35 га і лише у Великій Британії вони в 4–5 разів більші [1, с. 81].

Світовим лідером за рівнем споживання органічних продуктів на душу населення є Швейцарія — 117 дол. на рік. Наближається до неї за цим показником Данія — 73 дол. У середньому кожен житель країни ЄС витрачає щороку на екологічне харчування 30–35 дол. (в США — 45 дол.) і цей показник має світову тенденцію до зростання [1, с. 83].

В Україні площі підприємств-виробників органічної плодової продукції, сертифіковані провідною сертифікаційною компанією Органік Стандарт, становлять лише 545,5 га. Вчені зазначають, що для розширення пропозиції органічної продукції та переходу підприємств на її виробництво потрібно гарантувати виробникам збут продукції за вищими цінами, можливість вигідних кредитів для купівлі техніки та погашення боргів, відкритість інформації про техноло-

гії виробництва такої продукції, державну підтримку у вигляді нормативно-правової бази для діяльності підприємств органічного спрямування [2, с. 24].

Установлено, що в споживчому кошику українців, незважаючи на корисність і важливість плодів у здоровому раціоні харчування, вони посідають останнє місце за рівнем відповідності фактичного споживання раціональній нормі у 78 кг (табл. 2). Попит на плоди в Україні задовольняється тільки на 50–66% [3, с. 212]. І це при тому, що плоди здатні повноцінно забезпечувати організм людини необхідними макро- та мікроелементами, амінокислотами, є незамінним профілактичним засобом проти багатьох недуг, а також каталізатором підвищення засвоєності інших продуктів. Загальна пропозиція плодів на 50–55% (1,2–1,5 млн т) формується господарствами населення, на 10–15 (0,2–0,3) — сільськогосподарськими підприємствами і на 35–40% (0,8–0,9 млн т) — імпортними поставками. При чому з останніх 65–75% (0,6–0,7 млн т) — це об'єктивно необхідний імпорту (цитрусові плоди та банани). Потреба в плодах вітчизняного виробництва

для раціонального забезпечення населення України становить 4,1, а об'єктивно необхідного імпорту — до 0,2 млн т. Тобто необхідно додатково формувати загальну пропозицію вітчизняних плодів обсягом до 2,0 млн т.

За рівнем споживання плодів Україна відстає від розвинутих країн у декілька разів. Зокрема, в Канаді, Італії, Іспанії, Греції, Франції на одну особу припадає більше ніж 125 кг/рік. Це пояснюється не лише культурою харчування, а й високою платоспроможністю населення цих країн. Протягом 2008–2012 рр. рівень споживання плодів в Україні на одну особу становив у середньому 46 кг (раціональна норма — 78 кг), у тому числі зерняткових — 21,1, кісточкових — 9,9, горіхів — 0,6 кг. Попит на цитрусові плоди та банани становив 13,1 кг на одну особу на рік при нормі 3–5 кг. Залишається низьким споживання переробленої плодової продукції — в перерахунку на свіжу 3,2–4,5 кг на одну особу на рік при нормі 5 кг. В Україні міські жителі споживають плодів у 2 рази більше, ніж сільські, а саме — 55 кг. У цілому ці показники свідчать про незадоволення потреб населення, а також про можливість

Таблиця 2

Рівень споживання основних продуктів харчування

Основні продукти харчування	Норма споживання, кг/рік*	Роки			У середньому за 2008–2012 рр.	Відхилення (+, -) від норми споживання, кг	Частка в продовольчому кошику населення, %
		2008	2010	2012			
М'ясо та м'ясо-продукти	80	50,6	52,0	54,4	51,6	-28,4	4,9
Молоко та молочні продукти	380	213,8	206,0	214,9	210,4	-169,6	19,9
Яйця (шт.)	290	260	290	307	289	-1,0	27,3
Хліб і хлібо-продукти	101	115,4	111,0	109,4	111,6	10,6	10,6
Картопля	124	131,8	127,0	140,2	134,3	10,3	12,7
Овочі та баштанні	161	129,2	144,1	163,4	147,3	-13,7	13,9
Плоди	78	40,4	45,1	51,8	45,8	-32,2	4,3
Риба та рибні продукти	20	17,5	14,5	13,6	14,8	-5,2	1,4
Цукор	38	40,9	37,0	37,6	38,4	0,4	3,6
Олія	13	15,0	14,6	13,0	14,3	1,3	1,4

* — згідно з термінологією МОЗ України «Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів для забезпечення в середньому на душу населення на 2005–2015 роки».

Джерело: розраховано на підставі даних Держстату України та власних досліджень автора [http://www.ukrstat.gov.ua/].

імпортозаміщення вітчизняними плодами. Адже вартість імпортованих зерняткових та кісточкових плодів протягом 2008–2012 рр. становила 2,5–2,8 млрд грн, тоді як вони мають досить високий потенціал вирощування в Україні. Вважаємо, що необхідно переглянути норми споживання на імпортовану продукцію в бік збільшення, оскільки вони були встановлені ще в 70-х роках минулого століття, а нині попит на неї збільшився і відбулися зміни в зовнішньоторговельній діяльності.

ВИСНОВКИ

На наше переконання, беззаперечним є те, що в подальшому для розширення ємності ринку та повноцінного забезпечення потреб населення в якісних плодах, відповідно до раціональних норм споживання, розширення експортних поставок і переорієнтації статусу країни з постачальника сировини на постачальника готової продукції особливо важливе значення має розвиток галузі садівництва. Це підтверджує й той факт, що у 80-х роках ХХ ст. Україна вважалася республікою з найбільш розвинутим промисловим садівництвом з-поміж інших країн соціалістичного простору, де вироблялося

близько 35% плодів, і її не даремно називали «садівничою».

З наведених досліджень чітко проглядається необхідність державного регулювання та підтримки різних кон'юнктурних процесів на вітчизняному ринку плодів. Адже розвинуті країни світу, дбаючи про власну продовольчу безпеку, вилучають аграрний сектор з ринкової економіки, використовуючи державні важелі регулювання сільського господарства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аграрний сектор України на шляху до євроінтеграції: [монографія] / Бетлій М. та ін.; за ред. О.М. Бородіної. — Ужгород: ІВА, 2006. — 496 с.
2. Артиш В.І. Особливості органічного агрови-робництва в концепції сталого розвитку АПК України / Артиш В.І. // Економіка АПК, 2012. — № 7. — С. 19–23.
3. Сало І.А. Стан і перспективи розвитку ринку плодів в Україні / І.А. Сало // Бізнес Інформ. — 2013. — № 10. — С. 211–215.
4. Сус Т.Й. Страхування ризиків при вирощуванні екологічно чистої продукції / Т.Й. Сус // Економіка АПК, 2012. — № 12. — С. 66–71.

УДК 502.33 : 631.15

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ ЕКОБЕЗПЕЧНОЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

С.М. Денисенко
аспірант

Інститут агроекології і природокористування НААН

Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення системи управління виробництвом екобезпечної сільськогосподарської продукції з урахуванням міжнародних стандартів у сфері якості та охорони навколишнього природного середовища. Запропоновано алгоритм управління виробництвом екобезпечної продукції, що включає методико-прикладну платформу формування управлінських рішень.

Ключові слова: система, продукція, управління, екобезпека, сільське господарство, виробництво.

Нині спостерігається позитивна тенденція щодо підвищення якості споживчої продукції. Посилився державний контроль, коригується нормативно-правова база. Та й сам виробник усе більше акцентує увагу

на якості продукції, її екобезпеці, оскільки саме на це споживач дивиться насамперед. У сучасному побуті під терміном «екобезпека» стосовно продукції сільського господарства розуміється: відсутність у продукції шкід-